

Klaudia Koczur-Lejk
Uniwersytet Szczeciński

WZORCE OSOBOWE W LISTACH DEDYKACYJNYCH BARTŁOMIEJA PAPROCKIEGO

Bartłomiej Paprocki to autor o imponującym dorobku literackim, realizujący różnorodne formy gatunkowe i cieszący się w swoich czasach dużym zainteresowaniem wśród czytelników. Uważany jest za przedstawiciela dwóch literatur: polskiej i czeskiej, ponieważ działalność pisarską rozpoczętą w Polsce kontynuował na emigracji politycznej na Ziemiach Korony Czeskiej, dokąd przybył w 1588 roku¹.

W relacjach polsko-czeskich końca XVI i początku XVII wieku Paprocki jest osobą szczególnie wyrazistą. Jego twórczość i działalność przekładowa przypadają na okres, gdy piśmiennictwo czeskie ogranicza obszar swoich zainteresowań, a literatura polska przeciwnie – przeżywa złoty wiek. Paprocki z ucznia staje się poniekąd nauczycielem, nie można się więc dziwić, że spojrzenie na pisarza po obu stronach granicy jest w znacznym stopniu odmienne. W Polsce uważa się go za autora pomniejszego, mniej wybitnego. Znane i doceniane są wyłącznie jego dzieła genealogiczne i tylko w ich kontekście jest przywoływany. W opinii czeskich badaczy Paprocki to twórca interesujący, oryginalny, zręcznie władający formą i wybijający się ponad przeciętny ówczesny poziom literacki².

¹ Paprocki emigrował bezpośrednio po bitwie pod Byczyną, w której brał czynny udział. Po porażce armii arcyksięcia Maksymiliana z wojskami Jana Zamoyskiego, pisarz jako zwolennik Habsburga zmuszony był do opuszczenia ojczyzny z obawy przed prześladowaniami.

² Zob. K. Koczur-Lejk, *Bartłomiej Paprocki – piśmiennictwo i przekład. W stronę kontrreformacji*, Szczecin 2014, s. 15–28.

Wszystkie utwory Paprockiego, w zgodzie z praktyką pisarską i wydawniczą epok dawnych, poprzedzały dodatkowe części konstrukcyjne, wprowadzające do książki, jak: graficzne wyobrażenie herbu rodziny, z której wywodził się adresat przypisania, wiersz „na herb”, list dedykacyjny oraz ewentualnie przedmowa „do czytelnika”. Wymienione elementy były ściśle powiązane i wzajemnie się motywowały, stanowiły literacką wizytówkę danego utworu, a także formę kunsztownej reklamy³.

Dedykacja pisana w formie listu według Renardy Ociecek:

(...) jest czymś więcej niż listem, czymś więcej także niż dedykacją, odrębnym gatunkowo tworem literackim, w którym „listowość” jest tylko formą, a akt dedykacji, choć tkwi u podstaw konstrukcji całego tekstu, wydaje się pretekstem do przekazania szerszego zespołu informacji. Ich konkretyzacja dokonuje się na dwu co najmniej płaszczyznach: w relacji autor (lub ogólniej: podmiot wypowiadający) – adresat jednostkowy, biograficznie określony i autor – adresat wirtualny⁴.

Listy dedykacyjne Paprockiego ukierunkowują lekturę danego dzieła, ale także dostarczają materiału, odnoszącego się do życia pisarza i ludzi, z którymi utrzymywał kontakty, są świadectwem jego poglądów politycznych i przekonań religijnych. Jednocześnie, pełnią określone funkcje dydaktyczne. W charakterystykach adresatów dedykacji Paprocki zawarł cały zespół cech składający się na konkretny wzór osobowy: rycerza, władcy, dobrego szlachcica-katolika oraz żony. Chwaląc patronów swoich dzieł autor kreował wizerunki idealne, postaci godne naśladowania.

Paprocki dedykował utwory znamienitym osobistościom, w hierarchii społecznej znacznie wyżej postawionym od niego, ważnym w ówczesnym polskim

³ Na temat listów dedykacyjnych oraz innych dodatkowych części konstrukcyjnych, okalających tekst główny książki pisali m.in.: A. Czekajewska, *O listach dedykacyjnych w polskiej książce XVI wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 1962, z. 1/2, s. 21–55; A. Czekajewska, *Kultura umysłowa Polski XVI wieku w świetle listów dedykacyjnych*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, Seria A: Historia Nauk Społecznych, 1965, z. 7, s. 47–109; M. Bohatcová, *Předmluva v českých předbělohorských tisech*, w: *Knihotisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Praha 1970, s. 83–105; T. Ulewicz, *Wśród impresorów krakowskich doby renesansu*, Kraków 1977; R. Ociecek, *Sławorodne wizerunki. O wierszowanych listach dedykacyjnych z XVII w.*, Katowice 1982; B. Mazurkova, *Literacka rama wydawnicza dzieł Franciszka Dionizego Książczaka (na tle porównawczym)*, Katowice 1993; A. Warda, *Z obserwacji nad dedykacjami mecenasowskimi w osiemnastowiecznej Rosji*, Łódź 2000; R. Ociecek, *Studia o dawnej książce*, Katowice 2002; *Przedmowa w książce dawnej i współczesnej*, red. R. Ociecek, przy współudziale R. Ryby, Katowice 2002; R. Ociecek, *O staropolskich tekstach dedykacyjnych. Uwagi wstępne*, [w:] red. R. Ociecek, A. Sitkova, *Dedykacje w książce dawnej i współczesnej*, Katowice 2006, s. 7–10 i in.

⁴ R. Ociecek, *Studia o dawnej...*, op. cit., s. 51–52.

czy czeskim życiu politycznym i kulturalnym. W głównej części listu, która przybierała charakter przemowy z właściwą jej formą podawczą monologu oratorskiego, autor prezentował swoje dzieło. Posługując się wzniosłym, patetycznym stylem uzasadniał, dlaczego ośmiela się kierować słowa przypisania do wskazanej osoby. Wspominał znakomite pochodzenie adresata, odwołując się do chwalebnych przymiotów i mężnych czynów jego przodków. Komplementował również zalety i zasługi samego odbiorcy. Niejednokrotnie sporo uwagi poświęcał swemu dziełu i wysiłkowi twórczemu, jakiego wymagało. Partie pochwalne listu nasycone były dużą dozą panegiryzmu, prezentacja własnej osoby odbywała się poprzez topikę afektowanej skromności⁵.

Listy dedykacyjne Paprockiego z polskiego przedemigracyjnego okresu twórczości kształtowały wzór osobowy rycerza, formułowany w odniesieniu do krucjaty antytureckiej.

Paprocki był świadom niebezpieczeństwa grożącego ze strony Turków, ponieważ osobiście zetknął się ze światem islamu. W 1572 roku pisarz towarzyszył Andrzejowi Taranowskiemu, sekretarzowi królewskiemu, w czasie jego poselstwa do Konstantynopola od króla Zygmunta II Augusta do sułtana Selima II. W drodze powrotnej był naocznym świadkiem wydarzeń wojennych, gdy wojewoda podolski Mikołaj Mielecki pomagał zbrojnie przywrócić na tron Bogdana IV Lăpușeanu (z rodu Muszatowiczów)⁶. W tym kontekście zaangażowanie autora w sprawy militarne wydaje się zrozumiałe.

Istotną kwestią w kształtowaniu postawy dobrego rycerza, na którą zwraca uwagę Paprocki, jest wdrażanie synów do rzemiosła żołnierskiego. Za naturalną kolej rzeczy uznaje przekazywanie wartości patriotycznych potomkom, zgodnie z ówczesnym przeświadczeniem, że jedynie odpowiednie wychowanie dziecka zapewni kiedyś pociechę jego rodzicom i pożytek ojczyźnie.

W liście dedykacyjnym do Anzelma Gostomskiego, wojewody rawskiego, poprzedzającym dzieło *Historia żalosna o prędkości i okrutności Tatarskiej* (1575) Paprocki akcentuje konieczność służby krajowi w obliczu zagrożenia ze strony Pogan i chwali pełną oddania postawę młodego pokolenia:

Masz i syny świadome, już kolegi swoje,
którzy Moskwę gramiali Tureckie zawoje.
Gromili i Tatary i zradne Wołochy,
Nie straszne to narody Gostomskim by trochy.

⁵ Por. R. Ociecek, *Sławorodne...*, op. cit., s. 20.

⁶ Zob. J. Demel, *Historia Rumunii*, Wrocław 1970, s. 156.

Dziś z tobą równo w radzie zacny pańskiej siedzą,
 A jak o tym wotować, bardzo dobrze wiedzą.
 Wiedzą bo tam bywali, świadomi wszystkiego,
 Częstych prętkich najazdów Tatarzyna złego⁷.

Szlachta polska była dość sceptycznie nastawiona do konfliktów zbrojnych, zwłaszcza do wojny antytureckiej⁸. Paprocki przekonany o konieczności podjęcia działań wobec Turków uświadamia swoich czytelników, że wzorowy szlachcic to ten, który jest w pełni oddany ojczyźnie i nie waha się przelać za nią krwi.

W dedykacji poprzedzającej *Senatora* (1579) przypisanego pięciu braciom Zborowskim, autor poprzez stosowanie amplifikowanej pochwały panegirycznej odwołuje się do ideału męznego obrońcy ojczyzny. Wśród pożądanych cech wymienia: wielkie męstwo, mądrość, sprawiedliwość, dobroć, łagodność, uczciwą hojność, łaskawość, jednakowe poważanie ubogich i bogatych. Wysławia rycerzy, posługując się metaforą lekarzy, uzdrawiających kraj: „Macie w sobie taką umiejętność lekarskiej nauki, którą dobrze i pożytecznie ojczyznę swą leczycie... za którą wam wielką chęć i miłość gminu pospolitego roście”⁹. Za godne pochwały uważa ich dobre przygotowanie do walki: „wiecie siłę i moc wszystkich nieprzyjaciół ojczyzny”¹⁰. Podziw autora budzi moc, siła i nieustraszonność braci Zborowskich: „gdzie zaledwie dwa tysiąca ludzi mając w sprawie swojej dworu Królewskiego z poczty paniąt polskich, dziewięć tysięcy Niemców poraził”¹¹. Paprocki nawiązuje tu do bitwy pod Lubiszewem rozegranej 17 kwietnia 1577 roku, w której wojska polskie pod dowództwem Jana Zborowskiego starły się z żołnierzami Jana Winkelbrucha¹². Przede wszystkim jednak autorowi imponuje bohaterstwo rycerzy – to, że nie szczedzą zdrowia i szczęścia osobistego w służbie swojemu krajowi.

W dedykacjach Paprocki prezentuje wzorzec rycerza, posługując się pojęciami obrony i obrońców ojczyzny, ale jak można zauważyć, nie sprowadza obowiązków szlachcica wyłącznie do działań defensywnych. Wręcz przeciwnie,

⁷ B. Paprocki, *Historyja żaloszna o prędkości i okrutności tatarskiej a o srogim mordowaniu i popsowaniu ziemie Ruskiej i Podolskiej, które się stało księżycą października roku 1575, przez Bartosza Paprockiego prawdziwie a krótko spisane*, w Krakowie u Mikołaja Scharffenbergera 1575, k. A3, w. 17–24.

⁸ Por. J. Tazbir, *Wzorce osobowe szlachty polskiej w XVII wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, LXXXIII, z. 4, 1976, s. 787.

⁹ B. Paprocki, *Senator*, w Krakowie u Macieja Garwolczyka 1579, k. A3 v.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Por. T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, t. 2, Lwów 1923, s. 11–27.

to bezpośrednia walka z przeciwnikiem na polu bitwy jest przez niego najbardziej doceniana i chwalona. W dedykacji do Stanisława Ługowskiego, poprzedzającej *Testament starca jednego, który miał trzech synów* (1578) autor eksponuje umiejętność władania szablą swojego przyjaciela:

Bo Stanisław Ługowski pełni skutki dawne,
Odnawiając przodków swych ono męstwo sławne.
Często we krwi pogańskiej szablę swą omaczał,
A od miłej ojczyzny mężnie ich odwracał¹³.

Charakteryzuje go jako dzielnego rycerza, który odniósł liczne rany na polu walki i któremu w imię wojskowej solidarności składa hołd:

Jakoś młodość z niemłą twą pochwałą trawił,
I na znacznych posługach ojczyzny się bawił.
Gdyś tatarskim narodom zastępował szlaki,
Tego masz na swym ciele wiecznie trwałe znaki.
A gdyśmy pokojem poczęli się bawić,
Pocznę tu o przygodach różnych wiele prawić¹⁴.

Ideał osobowy bohaterskiego szlachcica wyłania się także z listu dedykacyjnego do Mikołaja Herburta, któremu została przypisana satyra *Nauka rozmaitych filozofów obierania żony* (1575). W dedykacji Paprocki opiewa go jako pełnego uczciwości i oddania obywatela, realizującego podstawowy obowiązek wobec ojczyzny – jej obronę. Autor wysoko ceni „umysł poczciwy” adresata, a jego waleczność w starciu z Turkami zestawia z postawą dzielnych starożytnych bohaterów. Prócz siły fizycznej cechą, która wydaje mu się szczególnie wartościowa jest dobroć adresata:

A mogę cię przyrównać Jazonowi prawie,
Albo Decjuzowi onemu rzymskiemu
Tyś swoim męstwem równy z tych wszystkich każdemu
Bo jako oni wiecznej sławy byli chciwi
Taki zawsze ty umysł, masz w sobie poczciwi

¹³ B. Paprocki, *Testament starca jednego, który miał trzech synów: z których jeden pijaństwem, drugi nierządną miłością, trzeci się kosterstwem bawił. Tych nie mogąc już w niemocy inaczej skarać, rozkazał, aby gorszy z nich w dobrach jego po śmierci nie dziedziczył. Nowo z łacińskiego języka na polski przetłóżony*, w Krakowie u Mateusza Siebeneychera 1578., k. A v., w. 5–8.

¹⁴ Ibidem, k. A2 v., w. 27–32.

O czym Turcy gadają, także Wołochowie
 Kiedyś wskoczył w ich tabor a bił ich po głowie
 Mogą się tobą cieszyć zacne Ruskie kraje
 Boć siły, rady, serca dobrego dostaje¹⁵.

W czasie kiedy Paprocki zmuszony był uciekać z ojczyzny, walka z Turkami stała się ważnym motywem politycznym rządów Habsburgów, uważanych za jeden z najbardziej katolickich rodów w Europie. Połączenie chrześcijańskich sił przeciw najazdom tureckim postulowano podczas soboru trydenckiego, myśl tę rozpowszechniali katolicy pod przewodnictwem jezuitów. Sam Rudolf II – cesarz rzymski i król czeski – starał się pod swoim panowaniem zjednoczyć chrześcijańską Europę do tej walki.

Wyrazem poparcia Paprockiego dla idei zjednoczenia narodów Europy przeciwko Turkom, a głównie koalicji Polaków z Czechami był utwór wydany w 1595 roku w dwóch wersjach językowych polskiej i czeskiej *Kvalt na pohany / Gwałt na pogany*.

List dedykacyjny Paprockiego skierowany do „Wszystkich stanów sławnego Królestwa czeskiego, Margrabstwa Moraw, Księstwa śląskiego”, poprzedzający utwór nosi charakter apologii o wymiarze pochwalnym, która ma pobudzić czeski naród do czynnego udziału w działaniach wojennych.

Nikommu, jak pisze, nie oddali granic, nie bali się wroga, a za pomoc mieli opatrzność Bożą, strażniczkę każdego, kto w Bogu pokłada nadzieję:

To znáti na předcích vaších, že jsou žádnýmu neousoupi z hranic, v kterých zasešli od počátku Království tohoto, ovšem ještě víceji přičinili mužstvem velikým svým, nebali se zbroje, ani velikosti chasy ničemný, i pomáhal jim Pán Bůh (...) Neb kdo v Pána Boha doufá má stráž svou nad ním¹⁶.

„Bracia Czeši” występują jako odwieczni wrogowie „niewiernych” i zwycięzcy nad nimi. Przypominane są mężne czyny ich przodków w walce z muzułmanami i zwycięskie bitwy toczone przez wojsko czeskie z chordami Tataków.

¹⁵ B. Paprocki, *Nauka rozmaitych filozofów około obierania żony jako też młodzieńcom jedni radzą drudzy też odradzają się ożenić, rozpowiadając im rozmaite przyczyny, do tego, krótkim wierszem z łacińskiego języka na polski pilnie zebrana*, w Krakowie [bez miejsca druku] 1602, k. A2 v., w. 18–26.

¹⁶ B. Paprocký, *Kvalt na pohany ke všem křesťanským panům, králům i knížatům a zvláště nejprěmoženějšho království Polského obojím stavům duchovnímu i světskému učiněný* [bez místa tisku] 1595, k. A4.

Znany z polskich dedykacji ideał szlachcica-rycerza, walczącego z poganami nabiera tu nowych cech. Wzorcowa jednostka osobowa staje się zagorzałym wyznawcą religii katolickiej, którą zaciekle broni i do której przekonuje innowierców. Wyznania protestanckie Paprocki uznaje za „fałszywe” i nieswoiste Czechom – katolikom od początku swej państwowości. Autor twierdzi, że innowiercy są groźniejsi niż poganie Turcy, że ich wiara rodzi się nie z Boga, lecz z buntu przeciw niemu, z ludzkiej pychy i braku posłuszeństwa, oznaczającego zerwanie z tradycją przodków i zaprzeczenie wartościom, jakim hołdował naród czeski od wieków. Nawołuje do poprawy, do powrotu na drogę „Ojców”, do katolicyzmu: „O to prvší člověk ukrutně od Pána káran byl i nyní o to strašné dosti noviny jisté máte, že Pan cerpec nemůže veliký svývolnosti, nám výstrahy dává: aby sme se polepšili a navrátili na dávné cesty otcův našich”¹⁷.

W polskich listach dedykacyjnych Paprocki odwoływał się do wartości chrześcijańskich, nie odnosił się w żaden sposób do innowierców. Co więcej, adresaci jego listów dedykacyjnych – Zborowscy i Gostomski byli kalwinistami. Tymczasem, na gruncie czeskim wezwanie do tworzenia koalicji antytureckiej uzupełnione zostało o motyw homogeniczności wyznaniowej, jako składnika warunkującego ostateczne zwycięstwo nad poganami¹⁸.

W liście dedykacyjnym do utworu *Gwałt na pogany* Parocki w osobie cesarza Rudolfa II kreuje wizerunek władcy idealnego. Portret przywódcy tak bardzo upragnionej koalicji antytureckiej odmalowany został w wyidealizowanej formie świętego męża, Chrystusowego żołnierza i obrońcy chrześcijaństwa, który powstrzymuje inwazję „niewiernych” na dalsze terytoria Europy i któremu należy się bezwzględne wsparcie w podejmowanych wysiłkach, nawet za cenę utraty części majątku oddanego na wojenne cele:

Máte o to vůdce dosti pevného i nepřemoženého úmyslu císaře Rudolfa, proti té besti pohanský, již ho trápiti nepřestane, až ho dá Pán Bůh přemoci¹⁹. (...) Žádný z císařův křesťanských větší škody předkům tehož pohana neučinil nad krále vašeho císaře Rudolfa²⁰.

Cesarzowi Rudolfowi II poświęcone było także dzieło *Zrcadlo slavného markrabství Moravského v kterémž jeden každý stav dávnost, vzácnost i povinnost svou uhlédá* (1593). Z dedykacji wyłania się obraz monarchy, stanowiące-

¹⁷ Ibidem, k. B2 v.

¹⁸ Więcej na temat dzieła *Gwałt na pogany* zob. K. Koczur-Lejk, op. cit., s. 83–97.

¹⁹ B. Paprocký, *Kvalt na...*, op. cit., k. B.

²⁰ Ibidem.

go uosobienie trzech cnót: dobroci, łagodności i filantropii. Władca przedstawiany jest jako prawdziwy ojciec narodu, wrażliwy na problemy podległych sobie obywateli, gotowy wysłuchać i pokrzepić każdego z osobna, jak odnotowuje Paprocki: „...žádný smutný neodchází od ocí W.C.J. milostivě potěšovati ráčíte”²¹.

Godną pochwałą w oczach autora jest osobista troska cesarza o rycerzy, jego dbałość o odpowiednie ich wynagradzanie: „(...) k čemu jim velice to ná-pomocné jest, že je všecy znáti a jednostejný pozor na ně míti ráčíte, náhradu jednomu každému podle zásluh jeho dávajíc”²².

Paprocki wysoko ceni męstwo, chęć walki i zdolności przywódcze władcy. Nie zapomina o dobrej armii, która jest wykładnikiem właściwie prowadzonej polityki. To wszystko pozwala mu jeszcze na etapie przygotowań do wyprawy wojennej wyrazić przekonanie o pewnym zwycięstwie cesarza: „Máš Císaři nepřemožený již na poli vyhranou”²³.

W liście dedykacyjnym do Rudolfa II Paprocki realizuje dwie główne funkcje znane z utworów zwierciadłowych – panegiryczną i parenetyczną²⁴. Stąd też liczne elementy laudacyjne autor przeplata kierowanymi do władcy radami moralnymi oraz zasadami właściwego postępowania. Odnoszą się one głównie do działań wojennych: „Potřebí jest Císaři nepřemožený lid k tomu zvyklý, a k přemožení nepřítelē toho v bitvách s ním zkušeny obíratí”²⁵.

Wcześniej w podobny sposób Paprocki kreował wizerunek władcy w dedykacji skierowanej do Stefana Batorego zamieszczonej w dziele *Gniazdo cnoty* (1578). Pod adresem króla pada szereg epitetów: mężny, prawy, sprawiedliwy, zacny, poczciwy, cnotliwy, łaskawy i niezwycięzony. Nazywa go „mężem dobrej sprawy”, a w nawiązaniu do tradycji starotestamentowej, postrzega jako zesłanego przez Boga: „Boš ty król jest od Boga, zwać cię mogę świąty”²⁶ dla

²¹ B. Paprocký, *Zrcadlo slavného markrabství Moravského v kterémž jeden každý stav dávnost, vzácnost i povinnost svou uhlédá, krátce sebrané a vydané roku 1593*, přel. J. Vodička, v Olomouci u dědicův Milichtallerových 1593.

²² Ibidem, k. 2v.

²³ Ibidem, k. 3v.

²⁴ Por. T. Bałuk-Ulewiczowa, *Z dziejów zwierciadła władcy, [w:] O senatorze doskonałym. Prace upamiętniające postać i twórczość Wawrzyńca Goślickiego*, pod red. A. Stępkowskiego, Warszawa 2009, s. 36.

²⁵ B. Paprocký, *Zrcadlo...*, op. cit., k. 3.

²⁶ B. Paprocki, *Gniazdo cnoty, skąd herby rycerstwa sławnego królestwa polskiego, wielkiego księstwa litewskiego, ruskiego, pruskiego, mazowieckiego, żmudzkiego i inszych państw do tego królestwa należących książąt i panów początek swój mają*, w Krakowie u Andrzeja Piotrkowczyka 1578, k. A3, w. 34.

sprawowania władzy na ziemi i walki z poganami: „Tyś jest bicz z Bożej ręki na pychę podany / A chce mieczem twym gromić przekłete pogany”²⁷.

Formułując ten list Paprocki nie ograniczył się do pochwał i życzeń, ale zawarł w nim również radę do króla, by dbał o interesy poddanych, a w rządach swych naśladował zacnych przodków:

Wejrzysz też zacny Królu w sprawy przodków twoich,
Którym ja krótko wspomniał w tych to wierszach moich.
Naśladujże cnotliwych a bądź Królem prawym,
Karz złe bez miłosierdzia, dobrym bądź łaskawym²⁸.

Pobyt Paprockiego na obczyźnie przypadł na okres intensywne sporów religijnych wielowyznaniowego społeczeństwa czeskiego²⁹. Pisarz obracał się przede wszystkim w kręgach katolickich, wśród duchowieństwa i szlachty. Otoczenie to nie pozostało bez wpływu na jego zaangażowanie w działalność na rzecz Kościoła rzymskiego. Już we wspomnianej powyżej dedykacji do utworu *Gwałt na pogany* autor wystąpił przeciw innowiercom. W późniejszym czasie krytyka ta jeszcze zyskała na sile. Paprocki aktywnie włączył się do polemiki religijnej, co widoczne jest zarówno w jego twórczości, realizującej postulat kontreformacji, jak i w listach dedykacyjnych do dobroczyńców. Po roku 1600 autor wszystkie utwory stylizował na traktaty teologiczne, podejmując w nich trudne zagadnienia religijne.³⁰ W dedykacjach z tego okresu kształtuje wzór szlachcica-katolika, wspierającego Kościół i broniącego go przed herezykami. Ideały żołnierskie przesunęły się na plan dalszy, jak można przypuszczać, wątek turecki stracił swoją aktualność i przestał już absorbować Paprockiego.

Dzieło *Kšaft, jenž byl od jednoho starce učiněn* (1601) zostało ofiarowane Kryštofowi z Lobkovic, najwyższemu ochmistrzowi Królestwa Czeskiego. W liście dedykacyjnym Paprocki wspomina przedstawicieli rodu Lobkoviców, którzy wykazali się bohaterstwem w walce z nieprzyjacielem, ale więcej miejsca poświęca wymienianiu zasług poszczególnych członków rodziny dla Ko-

²⁷ Ibidem, w. 28–29.

²⁸ Ibidem, k. A3 v., w. 24–27.

²⁹ Obok Kościoła katolickiego funkcjonował ukonstytuowany z umiarkowanego odłamu husytyzmu Kościół utrakwistyczny. Grono wyznawców miała Jednota Bracka, która uformowała się z radykalnej grupy husytów. Ponadto, rozwój reformacji w Europie zaowocował pojawieniem się w Czechach i na Morawach nowych wyznań – luteranów, kalwinistów, anabaptystów i innych.

³⁰ Por. K. Krejčí, *Bartoloměj Paprocki z Hlohola a Paprocké Vůle. Život-dílo-forma a jazyk*, Praha 1946, s. 51, 176.

ścioła katolickiego. Pieczołowicie wypisuje, które kościoły i klasztory były przez nich wspierane finansowo oraz jakie pensje wypłacali księżom.

Podobnie treści pochwalne znalazły się w liście dedykacyjnym do Lukrecji Nekešovej, której Paprocki poświęcił utwór *Rozmlouvání kolátora s farářem* (1607). Autor uzasadnia przypisanie dzieła jako wyraz uznania zasług dla katolicyzmu całej rodziny adresatki. Chwali jej znamienitych przodków za to, że patronowali budowie kościołów i nie szczędzili środków pieniężnych na klasztory. Akcentuje fakt, że spośród członków rodu wywodzili się znani biskupi:

Nebo nejpřednějšími v radě u knížat ještě pohanských a potom u králův českých bývali i velice možnými pány, kostely, kláštery fundujíc a bohatě i štědrě nadávajíc, vždycky slavní byli, v domu Božím prvními spravcemi bývali, tituly a koruny biskupské na hlavách svých nosívali³¹.

W roku 1609 Paprocki wydał dzieło *Štambuch Slezský* złożone z dwóch części, pierwszej, obejmującej 20 rozmów Gospodarza-protestanta z Gościem-katolikiem, i drugiej, zawierającej opis herbów ze znakiem podkowy. Całość pisarz zadedykował Janowi Kryštofowi Pruskowskiemu. Dodatkowo każdą rozmowę, stanowiącą oddzielny rozdział, przypisał innemu szlachcicowi i każdą poprzedził osobnym listem dedykacyjnym, przesyconym treściami religijnymi. Zawsze przedmiotem pochwały adresata, a tym samym wzorem do naśladowania jest stałość wiary, tradycja, pozostawanie przy katolicyzmie mimo pokus ze strony głosicieli nowych wyznań:

Vlitá jest láska a milost boží v srdce naše, skrze Ducha s[vatého], který jest protivníkem a nepřitelem ty jednoty, a věz, že takoví nemají Ducha svatého. A protož já nepochybujíc o tom, že V.M. ráčíte to na dobré šetrnosti míti, abyste se drželi gruntu, a ne nových parkanův a plotův nepevných³².

Autor wyraża przekonanie, że nazwisko zacnego mecenasa zachęci wiele osób do sięgnięcia po książkę, która, jak sądzi, rozwieje ewentualne wątpliwości religijne katolików, a odszczepieńców skłoni do powrotu na łono Kościoła:

³¹ B. Paprocký, *Rozmlouvání kolátora s farářem velmi pěkné, každému křesťanskému člověku užitečné. Nyní v nově sepsané a vydané*, v Brně u Bartoloměje Albrechta Formana 1607, k. A4.

³² B. Paprocký, *Štambuch Slezský, v kterém hospodář s hostem o mnohých věcech spasitedlných rozprávějí, pod erby a rody starodávných pánův, pánův a rytířstva knížetství horních v Slezí*, v Brně u Bartoloměje Albrechta Formana 1609, k. Mm4 v.

O všemohoucí Bože dejž nám takovou opatrnost, abychom těch podvodův holomomkův čertových, se spustili, a obrátili se k jednotě Círky svaté, kteréžto jednoty, já ty tři skutky vyjmouc, pod titulem Vaši V.M. jim ukazují a podávám, aby tím chtivější a bedlivější k přečtení jich byli, majíce zření mládou a vzácnou osobu Vaši Milosti i dedlivost na ony vzácné (i právě svaté) předky Vaši Milosti, kteří od předkův svých právě od začátku těch Knížectví, ku všeliké ochraně práv a svobod v svaté katolické víře sebe pomocní byli a panův nad sebou jiného náboženství, anebo raději bláznovství trpěti nechtěli³³.

Jedno z ostatních dzieł polskich Paprockiego *Rozmowa podawce z plebanem* (1611), będące przeróbką dialogu czeskiego, zostało zadedykowane Rozdrażewskiemu z Rozdrażewa. I także w tym przypadku Paprocki w dedykacji głosi pochwałę „dobrodziejstw, jakie Kościołowi Bożemu czynili” członkowie rodu. Kreśli obraz idealnych szlachciców, którzy: „się błędnych nowych apostołów strzegli, a kościoła świętego mocno poruczenie zachowywali”³⁴.

Nie tylko osoba adresata, lecz także okoliczność poświęcenia utworu implikowała wzorzec osobowy zawarty w liście dedykacyjnym i wpływała na zamieszczane w nim treści. Wydany w 1601 roku *Stav manželský* został ofiarowany Jaroslavowi Bořicie z Martinic z okazji jego ślubu z Marią Euzebią ze Šternberka. W dedykacji Paprocki kształtuje ideał żony, w myśl którego powinna ona być równa małżonkowi pod względem dobrego pochodzenia. Stanowiło to ówczesnie istotną kwestię przy wyborze partnera: „...že jste sobě ve všem rovní, netoliko bohatstvím, ale i dávnosti a vzácnosti urození”³⁵. Ponadto, autor podkreśla niezwykle ważną równość w zakresie wyznawanej religii, ponieważ oboje małżonkowie wywodzili się z rodzin katolickich. Kryterium wyznaniowe miało gwarantować trwałość rodziny i zapobiegać konfliktom powstającym na tle religijnym. Paprocki daje też wskazówkę, że szczęśliwy jest ten, kto ma żonę mądrą, bogobojną i dobrze wychowaną „ve všech ctnostech”³⁶. A zatem, jak można przypuszczać, wyposażoną w cnoty: pobożności, wstydlivosti i gospodarności, które zarówno w podręcznikach pedagogicznych, jak i w obiegowej opinii uznawano wówczas za podstawowe kwalifikacje małżonki³⁷.

³³ Ibidem, k. Bb2.

³⁴ B. Paprocki, *Rozmowa podawce z plebanem o trzech skutkach zbawiennych, kterými się człowiek z Panem Bogiem złącza a łaskawym go sobie czyni, to jest postem, jałmużną a modlitwą*, w Poznaniu u Jana Wolraba 1611. k. A4.

³⁵ B. Paprocký, *Stav manželský ku příkladů a naučení mladým manželům sepsaný*, v Starém Městě pražském u Jana Šumana 1601, k. A3.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Por. J. Jelińska, „Sarmacki” wizerunek szlachcica-ewangelika w Postylli Krzysztofa Kraińskiego, Warszawa 1995, s. 53.

Kolejny z utworów, zbiór bajek *Obora aneb zahrada* (1602) ofiarowany Janowi Zbyńkowi Zajícowi z Hazmburka i poślubionej przez niego Polixenie z Minkvic autor poprzedził dwiema osobnymi dedykacjami. W pierwszej zwraca się do małżonka z radami, czego powinien wymagać od żony: „*Nerokazovati (prý), ale poslušnu býti manžela svého ctné a šlechetné paní náležít...*”³⁸. Instruuje też odnośnie do konkretnych sytuacji z życia małżeńskiego, na przykład, jak ma postępować kobieta, gdy jej mąż jest ogarnięty gniewem:

Manželka rozumná, když slyší on se její manžel horší z hněvu a prchlivosti, ať neodmlouvá, než poslouchá mlče, a když se upokojí a hněv mimo sebe pustí teprve rozumě k němu ať promlouvá, uši svá zacpáváje klevet všelijakých ať se varuje, aby uhlí k ohni nepřidávala, aneb k louzi bláta nepřilívála³⁹.

W drugim liście, do Polixeny, Paprocki zawiera pochwałę adresatki, gratulując protektorowi niezwykle szlachetnej towarzyszką życia.⁴⁰ Uważa ją za godną kontynuatorkę wielkiego czeskiego rodu. Ale jednocześnie ostrzega, że samo dobre pochodzenie nie wystarczy: „Neb ta věc menší jest vzáctně se uroditi, nežli živu býti náležitě”⁴¹. Aby cieszyć się poważaniem i szacunkiem innych potrzebne są dobre uczynki i pobożność. Autor poucza również, że żona nie może być mądrzejsza od męża i powołując się na Pismo św. (1 Kor 11, 3) podkreśla potrzebę jej bezwzględnego poddaństwa małżonkowi: „Tam pak kde manželka moudřejší býti chce nežli její manžel, tam ne láska věrná, ale pokrytství: Neb poručeno i Písmem s., aby manželka pod mocí manžela svého byla, a on aby panoval nad ní”⁴². W tradycyjnym patriarchalnym społeczeństwie renesansowej Europy role obu płci były jasno określone. W małżeństwie mężowi przysługiwał autorytet i władza, a żonie pozostawało posłuszeństwo. Mądrość kobiety miała się przejawiać w prawidłowym odczytywaniu i wypełnianiu oczekiwań, jakie stawiał przed nią małżonek⁴³.

³⁸ B. Paprocký, *Obora aneb zahrada, v které rozličná stvoření rozmlouvání svá mají*, v Starém Městě pražském u Jana Šumana 1602, k. nlb.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Paprocki wcześniej dedykował Zajícowi pierwszą część swojego trzytomowego dzieła *Nová kratochvíle* (1597). Mecenas był wówczas kawalerem, a autor gościł u niego na zamku Budyně. Pisarz w dedykacji powierzał wówczas protektora opiece bogini Junony, aby go pocieszała, weseliła i pomogła mu w znalezieniu dobrej towarzyszką życia, która uchroniłaby przed wyginięciem sławny ród hazmburski.

⁴¹ B. Paprocký, *Obora...*, op. cit.

⁴² Ibidem.

⁴³ M. Łukasiewicz-Chantry, *Kobieta jako postać literacka w łacińskiej poezji renesansu. Italia i Polska*, Wrocław 2014, s. 109. Na temat roli i pozycji kobiety w wiekach dawnych zob.

Paprocki zaleca okazywanie miłości mężowi i konieczność trwania w wierności małżeńskiej, co jego zdaniem, zostanie docenione i nagrodzone przez Boga w wieczności. Posiłkuje się mitologią grecką, by podać przykłady nieskazitelnych niewiast, bezgranicznie oddanych drugiej osobie. Przywołuje Penelopę, wiernie czekającą na Ulisesa oraz Alkestis, która z miłości do męża Admeta zgodziła się umrzeć, by przedłużyć mu życie. Bohaterki te, będące archetypami doskonałych żon, stanowiły inspirację dla autorów renesansowych. Paprockiemu posłużyły jako egzemplifikacja pożądanых postaw w kształtowaniu wizerunku małżonki idealnej – wiernej, dzielnej, kochającej miłością ofiarną, skłonnej do poświęceń⁴⁴.

Autor zwraca uwagę, że żona powinna być dobrym przyjacielem swojego męża, jego najwierniejszą towarzyszką. Małżonkowie mają darzyć się szacunkiem i zrozumieniem, a także wspierać się w trudnych momentach wspólnego życia:

Jest to na světě každému člověku veliké potěšení, když takového přítele má, kterému by srdce své otevřel a svého tajemství jemu se svěřil, jeho sobě tak potvrdil, aby mu v štěstí i v neštěstí věrně nápomocen byl, v zármutcích jeho snášet neštěžoval a v protivenství upřímně radil⁴⁵.

W dedykacji do Viléma Slavaty z Chlumu, któremu zostało poświęcone dzieło *Panna* (1602) Paprocki ponownie akcentuje posłuszeństwo i uległość żony wobec męża jako naczelną zasadę, stanowiącą fundament udanego związku małżeńskiego: „Moudrost všelika jedné každé ženy záleží na poslušenství sobě předložených, pokud se nevdá, otce a matky poslouchati má, když se dostane muži, vůli ve všem jeho plniti jest povinna, nebo jí to poroučil Stvořitel Nebe a Země”⁴⁶.

Janáček J., *Białogłowy rozważnej żywot w czasie burzliwym*, przeł. P. Godlewski, Warszawa 1982; M. Bogucka, *Gorsza pleć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Warszawa 2006; J. Ratajová, *Manželství v české literatuře raného novověku*, w: *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, red. J. Ratajová, L. Storchová, Praha 2009, s. 733–775; *Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, red. K. Justyniarska-Chojak, S. Konarska-Zimnicka, Warszawa 2012; U. Kicińska, *Wzorzec szlachcianki w polskich drukowanych oracjach pogrzebowych XVII wieku*, Warszawa 2013; *Tożsamość kobiet w Polsce. Interpretacje. Tom I Od czasów najdawniejszych do XIX wieku*, red. I. Maciejewska, Olsztyn 2016.

⁴⁴ Por. M. Łukaszewicz-Chantry, op. cit., s. 110.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ B. Paprocký, *Panna*, v Starém Městě pražském u Jana Šumana 1602, k. 3 v.–4.

I w tym wypadku pisarz wskazuje na zacyjny rodowód panny, który predestynuje ją do bycia dobrą żoną, a tym samym warunkuje udane małżeństwo. Autor posługuje się metaforami botanicznymi. Kobieta jest przedstawiona jako pachnący, wartościowy kwiat z dobrego ogrodu:

Ta zlatá Růžička, kterouž sobě bráti ráčíte z zahrádky této, vůní svou nezmění a nepozbude jí, nebo má příklad před očima čerstvý, svou nejmilejší paní máti, ne v nižším rodu splozenou nad ony báby a prábaby po onom slavném a u Čechův dlouhé paměti hodném pánu otci svém⁴⁷.

Paprocki w dedykacjach budował wzorzec żony w zgodzie z literaturą katolicką, która kładła nacisk na „naturę” kobiety, wyznaczając jej miejsce w rodzinie⁴⁸. Wzorcowa małżonka miała być posłuszną, troskliwą i zaradną panią domu, realizującą się w zajęciach dla niej przeznaczonych. Model ten nie był tożsamy z ideałem żony ukazanym w ówczesnych czeskich dziełach parenetycznych, których autorzy skłaniali się ku równouprawnieniu typowemu dla tradycji protestanckiej. Uważano, że małżonka ma stanowić podporę męża i współdziałać z nim w zarządzaniu majątkiem. U Paprockiego podobne treści nie występują.

Reasumując, przedstawione rozważania i zasygnalizowane problemy na temat listów dedykacyjnych Bartłomieja Paprockiego unaoczniają propagowane przez pisarza wzorce osobowe. Zarówno w częściach laudacyjnych dedykacji, jak i w partiach, zawierających rady czy delikatne sugestie Paprocki wskazywał na najbardziej pożądane cechy rycerza, władcy i żony. Wiele z nich powtarzało się w listach do różnych adresatów. W stosunku do szlachcica-katolika autor ograniczył się do propagowania działalności na rzecz Kościoła.

Badania ujawniły, że wzorce osobowe prezentowane przez Paprockiego mogły być odmienne w Polsce i w Czechach. Ideał szlachcica-rycerza, który ma bronić całego chrześcijaństwa przed poganami został na gruncie czeskim uzupełniony o wątek walki z innowierstwem.

⁴⁷ Ibidem, k. 4.

⁴⁸ Zob. H. Dziechcińska, *Kobieta w życiu i literaturze XVI i XVII wieku*, Warszawa 2001, s. 31–32.

ROLE MODELS IN BARTOLOMEY PAPROCKI'S DEDICATION LETTERS

Summary

Bartolomey Paprocki lived and worked at the turn of 16th and 17th centuries. His literary output, both Polish and Czech, comprises very varied works in terms of literary genre. In the tradition of his time, the first pages of his works contain the family crests and coats of arms of his patrons, a poem dedicated to the ancestry, a dedication letter and sometimes a preface "to the reader". Dedication letters are sources of biographical information about Paprocki and his circle of friends, they vividly express the author's views and also provide a guided introduction to the book. Dedications also perform certain educational functions. The author provides a detailed description of personal traits of the addressees of the "dedications", which come to form a specific ideal or role model: of a knight, ruler, Catholic nobleman, wife. By honoring his artistic patrons, Paprocki created ideals, persons worth emulating.

Key words: Czech literature, role models, dedication letter, recipient, image

BIBLIOGRAFIA

Teksty źródłowe:

- Paprocki B., *Gniazdo cnoty, skąd herby rycerstwa sławnego królestwa polskiego, wielkiego księstwa litewskiego, ruskiego, pruskiego, mazowieckiego, żmudzkiego i innych państw do tego królestwa należących książąt i panów początek swój mają*, w Krakowie u Andrzeja Piotrkowczyka 1578.
- Paprocki B., *Historyja żalosa o prędkości i okrutności tatarskiej a o srogim mordowaniu i popsowaniu ziemie Ruskiej i Podolskiej, które się stało księżycą października roku 1575, przez Bartosza Paprockiego prawdziwie a krótko spisane*, w Krakowie u Mikołaja Scharffenbergera 1575.
- Paprocki B., *Nauka rozmaitych filozofów około obierania żony jako też młodzieńcom jedni radzą drudzy też odradzają się ożenić, rozpowiadając im rozmaite przyczyny, do tego, krótkim wierszem z łacińskiego języka na polski pilnie zebrana*, w Krakowie [bez miejsca druku] 1602.
- Paprocki B., *Rozmowa podawce z plebanem o trzech skutkach zbawiennych, któremi się człowiek z Panem Bogiem łączy a łaskawym go sobie czyni, to jest postem, jałmużną a modlitwą*, w Poznaniu u Jana Wolraba 1611.
- Paprocki B., *Senator*, w Krakowie u Macieja Garwolczyka 1579.
- Paprocki B., *Testament starca jednego, który miał trzech synów: z których jeden pijactwem, drugi nierządną miłością, trzeci się kosterstwem bawił. Tych nie mogąc już w niemocy inaczej skarać, rozkazał, aby gorszy z nich w dobrach jego po śmierci*

- nie dziedziczył. Nowo z łacińskiego języka na polski przelożony*, w Krakowie u Mateusza Siebeneychera 1578.
- Paprocký B., *Kvalt na pohany ke všem křesťanským panům, králům i knížatům a zvláště nejpřemoženějšího království Polského obojím stavům duchovnímu i světskému učiněný* [bez místa tisku] 1595.
- Paprocký B., *Nová kratochvíle, s kterouž tři bohyně, totiž Juno, Pallas a Venus na svět přišly. Jedna každá z nich pět set jak žertův, tak také utěšených příkladův v rozličných případnostech a přiběžích, k potěšení lidskému ukazujíc*, v Starém Městě pražském u Anny Šumanovy 1597.
- Paprocký B., *Obora aneb zahrada, v které rozličná stvoření rozmlouvání svá mají*, v Starém Městě pražském u Jana Šumana 1602.
- Paprocký B., *Panna*, v Starém Městě pražském u Jana Šumana 1602.
- Paprocký B., *Rozmlouvání kolátora s farářem velmi pěkné, každému křesťanskému člověku užitečné. Nyní v nově sepsané a vydané*, v Brně u Bartoloměje Albrechta Formana 1607.
- Paprocký B., *Stav manželský ku příkladů a naučení mladým manželům sepsaný*, v Starém Městě pražském u Jana Šumana 1601.
- Paprocký B., *Štambuch Slezský, v kterém hospodář s hostem o mnohých věcech spasitelných rozprávějí, pod erby a rody starodávných pánův, pánův a rytířstva knížetství horních v Slezí*, v Brně u Bartoloměje Albrechta Formana 1609.
- Paprocký B., *Zrcadlo slavného markrabství Moravského v kterémž jeden každý stav dávnost, vzácnost i povinnost svou uhlédá, krátce sebrané a vydané roku 1593*, přel. J. Vodička, v Olomouci u dědicův Milichtallerových 1593.

Opracowania:

- Bańuk-Ulewiczowa T., *Z dziejów zwierciadła władcy, [w:] O senatorze doskonałym. Prace upamiętniające postać i twórczość Wawrzyńca Goślickiego*, pod red. A. Stępkowskiego, Warszawa 2009.
- Bogucka M., *Gorsza pleć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Warszawa 2006.
- Bohatcová M., *Předmluva v českých předbělohorských tiscích*, w: Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory, Praha 1970.
- Czekajewska A., *Kultura umysłowa Polski XVI wieku w świetle listów dedykacyjnych*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, Seria A: Historia Nauk Społecznych, 1965, z. 7.
- Czekajewska A., *O listach dedykacyjnych w polskiej księżce XVI wieku*, „Roczniki Biblioteczne” 1962, z. 1/2.
- Demel J., *Historia Rumunii*, Wrocław 1970.
- Dziechcińska H., *Kobieta w życiu i literaturze XVI i XVII wieku*, Warszawa 2001.
- Janáček J., *Białogłowy rozważnej żywot w czasie burzliwym*, przeł. P. Godlewski, Warszawa 1982.

- Jelińska J., „Sarmacki” wizerunek szlachcica-ewangelika w Postylli Krzysztofa Kraińskiego, Warszawa 1995.
- Kicińska U., *Wzorzec szlachcianki w polskich drukowanych oracjach pogrzebowych XVII wieku*, Warszawa 2013.
- Koczur-Lejk K., *Bartłomiej Paprocki – piśmiennictwo i przekład. W stronę kontrreformacji*, Szczecin 2014.
- Korzon T., *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, t. 2, Lwów 1923.
- Krejčí K., *Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle. Život-dílo-forma a jazyk*, Praha 1946.
- Łukaszewicz-Chantry M., *Kobieta jako postać literacka w łacińskiej poezji renesansu. Italia i Polska*, Wrocław 2014.
- Mazurkowska B., *Literacka rama wydawnicza dzieł Franciszka Dionizego Książczaka (na tle porównawczym)*, Katowice 1993.
- Ocieczek R., *O staropolskich tekstach dedykacyjnych. Uwagi wstępne*, [w:] red. R. Ocieczek, A. Sitkowska, *Dedykacje w książce dawnej i współczesnej*, Katowice 2006.
- Ocieczek R., *Sławorodne wizerunki. O wierszowanych listach dedykacyjnych z XVII w.*, Katowice 1982.
- Ocieczek R., *Studia o dawnej książce*, Katowice 2002.
- Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, red. K. Justyniarska-Chojak, S. Konarska-Zimnicka, Warszawa 2012.
- Przedmowa w książce dawnej i współczesnej*, red. R. Ocieczek, przy współudziale R. Ryby, Katowice 2002.
- Przybylska R., Przychyna W., *Pisownia słownictwa religijnego*, Tarnów 2011.
- Ratajová J., *Manželství v české literatuře raného novověku*, w: *Žena není přítěž, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, red. J. Ratajová, L. Storchová, Praha 2009.
- Tazbir J., *Wzorce osobowe szlachty polskiej w XVII wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, LXXXIII, z. 4, 1976.
- Tożsamość kobiet w Polsce. Interpretacje. Tom I. Od czasów najdawniejszych do XIX wieku*, red. I. Maciejewska, Olsztyn 2016.
- Ulewicz T., *Wśród impresorów krakowskich doby renesansu*, Kraków 1977.
- Warda A., *Z obserwacji nad dedykacjami mecenasowskimi w osiemnastowiecznej Rosji*, Łódź 2000.

NOTA O AUTORCE

Klaudia Koczur-Lejk – doktor habilitowany w zakresie literaturoznawstwa, bohemistka. Pracuje w Instytucie Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Szczecińskiego. Zainteresowania badawcze: historia, teoria i praktyka przekładu kulturowo nacechowanego materiału językowego na język genetycznie bliiski, najstarsze kontakty literackie polsko-czeskie, literatura czeska XVI i XVII wieku.